

Studiedag VGVZ op 5 november 2018

Henk Jongerius

In zijn grote verhalende gedicht *Awater* schrijft Martinus Nijhoff de intrigerende woorden: *'Elk woord vernieuwt de stilte die het breekt'* waarmee hij ons op het spoor brengt van wat vandaag onze aandacht vraagt. Ik hoor in deze woorden dat ware stilte de grondtoon van ons leven is en alleen die woorden waarachtig zijn die vanuit de stilte gesproken worden.

Ik wil met u allen daarbij verwijlen als een bijdrage aan deze studiedag, maar ben mij ervan bewust dat het niet meer kan zijn dan cirkelen rondom een diep levensgeheim. Ik hoop dat mijn woorden niet slechts dat geheim verbreken maar ook weer vernieuwen.

stilte

Het is nog wel eens voorgekomen dat ik iemand voor de grap aanbeval om van Psalm 4 het derde gedeelte van het 5^e vers ter harte te nemen! Er staat daar geschreven *'Weet dat stilte u past.'* Ik had de betreffende persoon natuurlijk ook kunnen vragen om even zijn mond te houden omdat er door een ander iets boeiends gezegd werd. Een vraag om luisterstilte dus!

Het lijkt me geen overbodige luxe als ik kijk naar de vele praat- en discussieprogramma's die er op de televisie te zien en te horen zijn. Er wordt wat afgepraat, maar of er veel gezegd wordt is voor mij een vraag. In veel gevallen staat de maker van dat programma zó centraal dat het er wel eens de schijn van heeft dat het meer om die man of vrouw begonnen is dan om de zaak die op tafel wordt gelegd. Ooit noemde de filosoof Martin Heidegger dat *'Gerede'* wat je wellicht het beste kunt vertalen als *'geklets'* en om daar ruimte voor te maken hoef je geen luisterstilte in acht te nemen! Misschien is daarom de regel uit Psalm 4 de moeite waard om er eens nader bij stil te staan.

Als wij lezen dat de stilte ons *'past'*, dan hoor ik daar meer in dan een vermanende uitnodiging om mijn mond te houden. Het woord *'passen'* kun je ook op een andere manier horen. Zoals een maatkostuum iemand past in de zin dat het om zijn lichaam gegoten lijkt, zo kun je in de Psalm ook horen dat het kleed dat ons het beste past de stilte is. Zij maakt dus een wezenlijk onderdeel uit van ons mens zijn en zonder echt stilte komt een mens niet tot het besef van wie hij of zij nu werkelijk is.

retraite

In ons klooster neemt het aantal bijeenkomsten waarin mensen zich terugtrekken en een aantal dagen in stilte doorbrengen sterk toe en ik heb het vermoeden dat het alles te maken heeft met een samenleving waarin wij elkaar overdonderen met woorden, meningen, standpunten en opvattingen. Je kunt daar helemaal dol van raken en dan is het heel verfrissend om eens een aantal dagen in stilte door te brengen.

Wanneer je zelf stil wordt en alle geluiden eens buitensluit, kun je in aanraking komen met wat er zich binnen in je allemaal afspeelt, je raakt dan in contact met de verlangens die in je leven, de dingen die voor jou werkelijk van belang zijn. Soms is dat zoveel dat het je overdonderen kan en zeer onrustig maken, maar als je volhardt in het zwijgen zul je op den duur aanlanden in je eigen ziel, de kern van wie je bent. Wij kennen daar vanouds een woord voor: retraite, je even terugtrekken uit het alledaagse en op adem komen.

evenwicht

In een bijeenkomst van pastores en kerkelijke werkers gaf de begeleider Peter Pain op het eind van de avond een korte afsluitende oefening waarbij we goed recht op onze stoel zaten en stil werden. Het was voor mij een heel weldadige ervaring maar toen hij de volgende dag met dezelfde oefening begon raakt ik helemaal in de war. Toen ik hem hiervan vertelde antwoordde hij me dat je jezelf aantreft in de stilte zoals je op dat moment bent.

Stilte is niet altijd sereen. Daarin komen wij ook op het spoor van wie wij zijn en wie wij denken dat wij zijn, van wat onze opvoeding, gelovige achtergrond ons geleerd heeft wie wij moeten zijn en ons werkelijke ik, onze ziel. De oefening in stil zijn kan een middel zijn om daarin een nieuw evenwicht te vinden.

Daarbij raden de geestelijke meesters ons aan om altijd een zelfde plaats, een vaste tijd en de goede houding te betrachten.

adem

Een meditatieoefening is er een voorbeeld van. Daarbij ga je stil zitten en probeer je alle spanning in je lijf weg te laten glijden om je vervolgens te concentreren op je ademhaling. Het is een oeroude discipline die wij uit de kloostertraditie kennen, maar die evenzeer in de grote wereldreligies een bekend gegeven is. Dichter bij je adem komen is een manier om in je eigen centrum, in je ziel aan te landen. Het is de plaats waar de stilte zich verdiepen kan tot een je *in-ge-bed* weten in de alomvattende werkelijkheid die wij met 'God' aanduiden.

Dit zwijgen en stil zijn blijkt dan oneindig veel meer te zijn dan je mond houden....

'voor U is stil zijn een lofzang'

Met deze woorden laat de Joodse denker Abraham Heschel Psalm 65 beginnen en het is een intrigerende tekst waarin duidelijk wordt dat stilte veel meer is dan de afwezigheid van woorden, maar integendeel geheel en al 'vervuld' is.

Hoe moeten wij ons dat voorstellen?

In zijn prachtige boek over het gebed *In het licht van zijn aangezicht* vertelt Heschel dat er vier graden van vroomheid bestaan en elk heeft zijn eigen manier om tot God te bidden.

Er is een spreuk in de Joodse traditie die zegt:

*'Door de mond van de oprechten wordt Gij geprezen,
door de woorden van de rechtvaardigen wordt Gij gezegend,
door de tong van de getrouwen wordt Gij verheven
en binnenin de heiligen wordt Gij geheiligd'.*

Mensen die de onderste trap van vroomheid bereiken, worden de oprechten genoemd en zij gebruiken bij het gebed hun mond. Een trap hoger staan de rechtvaardigen die bij het gebed alleen hun lippen bewegen. Nog hoger staan de getrouwen waar het gebed op de tong ligt en niet over hun lippen komt. Op de hoogste trap staan de heiligen wier gebed binnenin hen is, verborgen in hun binnenste.

Heschel verbindt hieraan de conclusie dat hoe dieper ons inzicht is, hoe meer we geneigd zijn om te zwijgen.

Ik begin hoe langer hoe meer te begrijpen dat de stilte ons 'past'.

stilte

Grote geleerden en theologen hebben ons verteld dat hoe meer zij over het Geheim dat God is nagedacht en geschreven hadden, hoe dieper in hen het besef groeide dat wij in de grond van de zaak niets weten. Thomas van Aquino, die toch een zeer groot aantal geschriften gewijd had aan dat Geheim, zei op het eind van zijn leven dat het allemaal stro was omdat hij alleen maar had geschreven over wie of wat God niet is en derhalve zwijgen moest. Kerkvaders spraken niet voor niets over God als de Stilte.

Dit alles brengt Heschel ertoe om te zeggen dat onze gebeden in zekere zin een hogere vorm van stilte zijn en wellicht is dat precies wat Martinus Nijhoff bedoelt met zijn uitspraak dat elk woord de stilte vernieuwt die het breekt. Gebeden zijn doortrokken van een huiverend besef van Gods grootheid, die elke beschrijving tart en alle woorden te boven gaat. Wanneer wij bijvoorbeeld woorden van Psalmen – gebeden - uitspreken doen wij eigenlijk niets anders dan luisteren naar wat zij te zeggen hebben.

Zo heeft stilte een dubbele betekenis. Op de eerste plaats is het: niet spreken, geen geluid geven. Maar vervolgens heeft het te maken met innerlijke stilte waarin je uiteindelijk niet meer met jezelf bezig bent. Je kunt je stem laten horen en toch innerlijk stil zijn. Je kunt geen woord zeggen en toch jezelf op de voorgrond stellen.

Noch ons spreken noch ons zwijgen is toereikend, maar er is iets wat daar bovenuit gaat, zegt Heschel, en dat is het lied. Het echte gebed is een lied waarin wij uitstijgen boven onszelf en in woorden en klanken aangeraakt worden door de aanwezigheid van God 'die ons kent en ons hart doorgrondt'(Psalm 139). In de stilte worden wij ingebed in het Geheim dat wij gekend en bemind zijn vanaf onze geboorte: wie of wat zouden wij nog vrezen?